

Г.С.Турсунгожинова¹, Г.Ж.Сарбасова², Ж.М.Бейсембаева³

^{1,3}Шәкәрім атындағы Мемлекеттік университеті
(Семей, Қазақстан)

²аль-Фараби атындағы ҚазҰУ
(Алматы, Қазақстан)

БОЛАШАҚ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада болашақ психологтардың кәсіби қызметінің негізгі бағыттары, соның ішінде эмоционалды аймағы қарастырылып отыр. Мұнда эмоцияның ғылыми-теориялық негіздері бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне психологиялық талдау жасалды. Эмоция психолог қызметінде маңызды рөлді атқаратындығы туралы сипаттамалар берілді. Психолог қызметінің қазіргі кездегі сұранысы мен ондағы көрсетілетін қызмет түрлерінің ерекшеліктеріне де шолу жасалды. Мұнда психологиялық қызмет қандай бағытта атқарылса да ондағы психологтың эмоционалды интеллектісі ерекше орын алатындығы туралы теориялық тұжырымдар қарастырыла келіп бұл мәселе аясында бірінші және төртінші курс аралығындағы «Психология» мамандығында оқитын студенттерге зерттеу жұмыстары жүргізілді. Зерттеуге қатысқан студенттердің берген нәтижелері бойынша Крускал-Уоллистің өлшемі бойынша статистикалық талдау жасалып, олардың эмоционалды интеллектілері шкала бойынша анықталып, көрсеткіштері талданды. Болашақ психологтардың жоғары оқу орнында алатын білімдері мен дағдылары олардың кәсіби іс-әрекеттерінде жүзеге асуы туралы болжамдар бұл мақалада эмоционалды интеллектімен байланыс тапты. Мақаламыздағы деректер арқылы болашақ психолог үшін өзінің эмоционалды күйін бағалай білу мен басқара білу ерекшеліктері туралы мағұлыматтар өз маңыздылығын көрсетті.

Түйін сөздер: эмоция, эмоционалды интеллект, эмпатия, өзін-өзі басқару, өзіндік мотивация.

FEATURES OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

G.S.Tursungozhinova¹, G. Zh. Sarbassova, Z.M.Beisembayeva³

^{1,3}State university named after Shakarim
(Semey, Kazakhstan)

²Kaznu after named al-farabi
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article considers the main directions of professional activity of future psychologists, including the emotional sphere. Here is a psychological analysis of the works of domestic and foreign scientists on the scientific and theoretical foundations of emotions. Recommendations were made that emotion has an important role in the activity of the psychologist. A review of the current needs in the work of a psychologist and the features of services provided in it was conducted. Within this direction, a study was conducted for first and fourth-year students of the specialty "Psychology". Based on the results of the study, a statistical analysis was made according to the Kruskal-Wallis criteria, their emotional intelligence was identified on a scale and indicators were analyzed. The knowledge and skills acquired by future psychologists at the University suggest that their professional activities are carried out in this article, in connection with emotional intelligence. According to our article, it is important for a future psychologist to know the specifics of managing and evaluating their emotional state.

Keywords: emotions, emotional intelligence, empathy, self-management, self-motivation.

Г.С.Турсунгожинова¹, Г.Ж.Сарбасова², Ж.М.Бейсембаева³

^{1,3}Государственный Университет имени Шакарима
(Семей, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Аннотация

В статье рассматриваются основные направления профессиональной деятельности будущих психологов, в том числе эмоциональная сфера. Здесь проведен психологический анализ трудов отечественных и зарубежных ученых по научно-теоретическим основам эмоций. Были даны рекомендации о том, что эмоция имеет важную роль в деятельности психолога. Был проведен обзор современных потребностей в деятельности психолога и особенностей оказываемых в ней услуг. В рамках данного направления было проведено исследование, студентов первого и четвертого курсов специальности "Психология". По результатам проведенного исследования был сделан статистический анализ по критериям Крускала-Уоллиса, выявлен их эмоциональный интеллект по шкале и проанализированы показатели. Знания и навыки, приобретаемые будущими психологами в вузе, предполагают, что их профессиональная деятельность осуществляется в данной статье, в связи с эмоциональным интеллектом. По данным нашей статьи, для будущего психолога важно знать особенности управления и оценивания своего эмоционального состояния.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональный интеллект, эмпатия, самоуправление, собственная мотивация.

Эмоция бұл сезім арқылы ынталандырып, ұймдастыратын және қабылдауды бағыттайтын, адамның ойлауы мен іс-әрекеті. Эмоция ынталандырады. Ол энергияны жұмылдырады және бұл энергия кейбір жағдайларда субъект әрекет жасау үрдісі ретінде сезіледі. Эмоция индивидтің ойлауы мен физикалық белсенділігін басқарады, оны белгілі бір арнаға бағыттайды. Егер сіз ашуланған болсаңыз, оны ашық көрсете аласыз, ал сіз қорқып тұрсаңыз онда агрессияңыздың көрініс бермейтіні белгілі. [1]

"Эмоциялар" ұғымының әр түрлі авторларының көзқарастарын талдайды. У. Джеймс эмоциялар адамның дене өзгерістерінде көрініс тапқан толқушы оқиғаны қабылдауға реакциясы деп санайды. Ғалымның пікірінше, нысан сезім органына әсер еткенде жүйке импульстері тиісті арналар арқылы бірден тарайды және бұлшық ет, тері, қан тамырларының жағдайын өзгертеді. Ми қабығының көптеген ерекше бөліктерінде қабылданатын бұл өзгерістер адам санасына әсер етіп оны жай ғана қабылданатын объектіден эмоциялық күйзеліске ұшырайтын объектіге айналдырады. [2]

Өзінің алғашқы жұмыстарында З Фрейд "аффект, немесе эмоция – психикалық өмірдің жалғыз мықты күші" деп жазады. Өзінің кейінгі еңбектерінде ол " аффект туралы интрапсихиялық факторлар туралы айтады.» [3].

Эмоционалды интеллект концепциясына байланысты Дж. Мейера, П. Сэловея, Д. Карузо, эмоционалды интеллект - бұл өз эмоциялары мен басқалардың эмоцияларын сезінуге және түсінуге мүмкіндік беретін ментальдық қабілеттер тобы деген [4].

А.Н. Леонтьевтің пікірінше, эмоциялар ішкі сигналдардың рөлін атқарады. Олар ішкі сигнал болуына сыртқы объектілер туралы ақпаратты өздігінен алуында есем, бұл субъектінің іс-әрекеті ағымында болып жатқан объективті жағдайлар мен оның байланысы. Эмоцияның ерекшелігі ол ынта мен шындықтың арасындағы байланысты көрсетіп мотивациялық іс-әрекетке жауап береді. Бағытталған субъективті сигналдардың рөлін адам эмоциясында туындаған қорқыныш, қанағаттанбау, жайсыздық т.б. жағдайлар атқарады. [5]

Л.С. Выготскийге қарағанда С. Л. Рубинштейн "аффект пен интеллект" бірлігі идеясының жақтаушысы ретінде өзін ғана емес, ол көбінесе ЭИ идеясын алдын ала болжайды: "шын мәнінде эмоциялар мен интеллект жеке өмірдің бірлігі туралы ғана емес, эмоциялық немесе аффективті, және эмоциялардың ішіндегі интеллект мәселесінің біртұтастығы туралы айту керек". А. Н. Леонтьев оқу іс-әрекетінің "жеке" мағынасы туралы айтқан кезде эмоциялар мен интеллект байланысын атап өтті. Мағынасы дәлелдермен анықталады, А. Н. Леонтьев жаңа мағыналарды қалыптастырып, интеллект саласындағы жаңа мүмкіндіктерді де ашатынын көрсетеді [6]

Эмоцияның мұндай күрделі үдірістерін танып оны реттеуде психологтың қызметі ерекше рөлді атқарады. Себебі психолог қызметінде ол ең алдымен өзгеге көмек бермес бұрын өз эмоцияларымен жұмыс атқара білу дағдылары қалыптасуы қажет. Әрине отандық және шетелдік еңбектерде эмоция мәселесіне байланысты көптеген теориялар мен ғылыми зерттеулер кеңінен

тараған және қазіргі уақыттың өзінде бұның көптеген бағыттары мен зерттеулері өз көрнісін беріп отыр. Бұл жерде біздің зерттеуімізде орын алып отырған мәселенің бірі ол болашақ психологтардың эмоциясын зерттеу. Бұр арада біздің зерттеу жұмысымыз болашақ психологтардың эмоционалды интеллектілерін зерттеумен байланысқан.

Қазіргі қоғамдағы психолог маманның рөлін анықтау үшін осындай маманның орындай білетін мәселелер спектрін ұсыну маңызды. Қазіргі уақытта психологтың кәсіби қызметінің үш түрі бар: психолог-оқытушы, психолог-зерттеуші, психолог-практик.

Психолог-оқытушының кәсіби қызметінің негізгі саласы – білім беру, дәлірек айтқанда – студенттерді психологиялық білім негіздеріне оқыту, олар тек өз бетінше білім беріп қана қоймай, студенттің өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі белсендірудің қозғаушы күші бола алады.

Психолог-зерттеушінің кәсіби қызметінің негізгі саласы-психологияның таңдаған салаларының бірінде ғылыми-зерттеу жұмысы. Психологтың жоғары кәсіби қызығушылығы-тәжірибе қоғам өмірінің түрлі салаларында-денсаулық сақтауда, білім беруде, құқықтануда, өнеркәсіпте, бизнесте, саясатта, саудада, жарнамада, өнерде, әлеуметтік салада және т. б. іске асырылуы мүмкін.[7]

Профессиографиялық тәсіл шеңберінде психологтың жеке тұлғасына және қызметіне қойылатын талаптар әзірленді, оларды қалыптастыру мен дамытуға ЖОО-ның білім беру үдерісі бағдарлануы тиіс.

Мәселе зейін аударудың жоғары деңгейі мен орнықтылығы (ұзақ уақыт бойы басқа объектілерге назар аудармай, бір пәнге көңіл аудару қабілеті); зейін аударудың және бөлудің жоғары деңгейі туралы (бір пәннен екінші пәнге зейін аудару, сондай-ақ зейін аударудың ортасында бір мезгілде бірнеше затты ұстап тұру немесе бір мезгілде бірнеше іс-әрекет жасау қабілеті); бейнелі және ауызша-логикалық жадының жақсы дамуы; бейнелі ойлаудың жоғары деңгейі; логикалық ойлау; мнемикалық қабілеттердің жақсы дамуы; коммуникация; тыңдау қабілеті; вербалды қабілеті; өзін-өзі бақылау қабілеті туралы болып отыр. Бұл Е.С.Романованың тұжырымы аясында қарастырылған талдаулар. Дегенмен болашақ психологқа осымен қатар өзінің эмоционалды жағдайын негізге алу маңызды екендігін ескеру қажет. [8]

Біз жауапкершілік, әдептілік, коммуникабельділік, креативтілік, төзімділік сияқты кәсіби маңызды қасиеттермен қатар психологқа эмоционалды ұстамды, яғни жағдаяттық талаптарға сәйкес іс-әрекет бағдарламасын өзгертуге дайын болу; күтпеген өзгерістерге бейімделе білу қабілетін көрсету қажет деп есептейміз.

Қазіргі кезде болашақ психологтарға терең теориялық білім беру барысында олардың эмоционалды интеллектілерін дамытатын жұмыс бағыттарына ерекше назар аудару қажет. Себебі өзінің мамандығын толық меңгерумен қатар ондағы кездесетін қиындықтарға эмоционалды жағынан ұстамды болып келу әрбір маманның өзіндік білімі мен көзқарасына байланысты. Психологиялық қызметте эмпатияның көрінуі әр психологтың өз кәсіби іс-әрекетіндегі алғашқы жетістіктері болуы оның өз қызметіне деген ұстанымымен толықтай мұндағы туындайтын түрлі мәселелерге эмоционалды тұрғыда төзе біліуі болып табылады. Әрине студент ЖОО-да бірнеше модульдерден тұратын оқу бағдарламасынан өтіп қажетті құзыреттіліктерін қалыптастырады, дегенмен кәсіби іс-тәжірибе кезінде оның пайдалы болуы әрбір жеке тұлғаның өзінің темпераменті мен өмірлік ұстанымына, мотивіне байланысты болып келеді. Осы орайда эмоционалы интеллект психолог маманның кәсіби дамуы мен өзін-өзі бағалауында негізгі орынды алады. Осы жерде отандық ғалымдардың ой-пікіріне тоқталғым келеді. Отандық және шетелдік ғалымдардың жеке тұлғаға байланысты психологиялық концепциялары (Б.Г. Ананьев, А.Г. Ковалев, А. Маслоу, Г. Олпорт, К.К. Платонов, С.Л. Рубинштейн және т.б.) психологтың эмоциялық сферасын адам өмірінің тиімділігін анықтайтын және әсер ететін маңызды құрылымдық-мазмұндық элемент ретінде бөліп көрсетуге мүмкіндік берді.

С.Л. Рубинштейнмен болашақ психологтардың эмоционалды интеллектілерін қарастыруда олардың эмоционалды икемділік құрылымын негізге алған, қандай да бір объектіге бағытталмаған субъектінің дифференциалды емес эмоциялық жай-күйі ретінде көрсетілген жеке тұлғаның эмоционалды аясының үш негізгі құрамдас бөлігін атап кеткен: интеллектуалды, моральдық, эстетикалық сезімдер. Адамның өмірге жалпы қатынасын сипаттайтын деңгей (мысалы, әзіл сезімі, қайғылы, күлкілі сезім болуы мүмкін).

Бұл ғылыми-теориялар негізінде келесі түйінге келдік эмоциялық интеллект психологтың кәсіби қызметінде клиентке әсер ететін құрал ретінде қажет, ол сондай-ақ психологтың психологиялық денсаулығын сақтауға ықпал етеді. Эмоциялар функцияларының бірі-бейімделу.

Өз эмоцияларын басқара білу өзінің айқын эмоциялары мен импульстерін бақылауға көмектеседі, күрделі жағдайда ақыл-ойдың сақталуына ықпал етеді; бұл қабілет белгісіздік ахуалына төзімділік деңгейін арттырады және өз-өзіне деген сенімді арттырады [9].

Біздің зерттеуіміздің негізгі мақсаты студент-психологтардың эмоционалды интеллектілерінің ерекшелігін анықтау. Зерттеу нысаны-болашақ психологтар. Зерттеу болжамымыз студент-психологтардың эмоциялық интеллектісі басқа адамдардың эмоцияларын түсіну және оларды басқару қабілетінің ерешелігі мен көрнісі.

Болашақ психологтардың эмоционалды интеллект көрсеткіштерін диагностикалаудың нәтижелерін қарастырайық, мұнда 1-4 курс студенттеріне жүргізілген келесі әдістемелер бойынша нәтижелер шығарылды: эмоциялық интеллект тесті (EQ тесті), ERQ сауалнамасы (авторы: Дж.Гросс), сауалнама эмоциялық интеллект "Эмина" Д. В. Люсин бойынша. [10]

Әдістемелер Крускал-Уоллистің Н-өлшемі Крускал-Уоллистің Н-өлшемі бойынша есептеліп өңделді.

Крускал-Уоллистің Н-өлшемі қандай да бір белгі деңгейі бойынша үш және одан да көп таңдау арасындағы бір мезгілде айырмашылықтарды бағалауға арналған. Ол тәуелсіз іріктемелерге арналған үш және одан да көп эмпирикалық бөліністердің ұқсастығын (зерттелетін белгі деңгейіндегі айырмашылықтар анықталғанда) анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеуге Семей қаласы Шәкәрім мемлекеттік университетінің 1-4 курс аралығында оқитын «Психология» мамандығының студенттері қатысты:

- 1 группа – студенты-психологи 1 курс (20 адам);
- 2 группа – студенты-психологи 2 курс (28 адам);
- 3 группа – студенты-психологи 3 курс (16 адам);
- 4 группа – студенты-психологи 4 курс (23 адам).

Келесі гипотезалар ұсынылды:

нөлдік

H_0 : - 4-ші топтың арасында эмоционалды икемділік көрсеткіштері бойынша кездейсоқ айырмашылықтар бар және онымен бәсекелес гипотеза

H_1 : -4 топтың арасында зерттелетін белгінің деңгейі бойынша кездейсоқ емес айырмашылықтар бар.

H_0 және H_1 гипотезаларын тексеру барысында №1, 2, 3 кестелерде көрсетілген нәтижелер алынды.

1-кесте. Н. Холлдың эмоциялық интеллект сынағы бойынша Крускал-Уоллистің Н-критерийі бойынша статистикалық талдау нәтижелері (Тест EQ)

Параметр	EO	USE	SM	E	UEDL
Н – критерийі (хи-квадрат)	3,641	6,932	4,695	5,095	5,916
ρ /асимпт.маңыздылығы.	,303	,074	,196	,165	,116

Ескерту. Шкалалар: EO-эмоциялық хабардарлық, USE - өз эмоцияларын басқару, SM-өзіндік мотивация, E-Эмпатия, UEDL-басқа адамдардың эмоцияларын басқару

Крускал-Уоллис Н-критерийі бойынша деректерді талдау нәтижесінде EQ Н. Холлдың тест көрсеткіштерінің арасында маңызды айырмашылықтар анықталған жоқ. Демек, осы көрсеткіштердің ұқсастығы туралы H_0 гипотезасы қабылданады, ал айырмашылықтардың болуы туралы H_1 гипотезасы ауытқиды, яғни 1-4 курс студент-психологтарының төрт тобында да EQ Н. Холланың эмоциялық интеллектінің көрсеткіштері бойынша өзара айырмашылық жоқ екендігін көрсетті.

Таблица 2. Дж.Гросстың «ERQ сауалнамасы» мен Д.В.Люсинаның «Эмоционалды интеллект» әдістемелеріне Крускал-Уоллис критерийі бойынша жасалған статистикалық талдау нәтижелері

Параметр	KP	PE	MP	MU	VU	VE	VP	MEI	VEI	EP	UE	OEI
Н – критерий	2,38	1,60	3,37	5,12	8,06	,63	3,83	5,43	2,29	3,08	3,93	3,22

(хи-квдратта)	6	9	5	8	7	2	9	6	3	3	4	2
ρ/асимпт. маң.	,496	,657	,337	,163	,045	,889	,279	,143	,514	,379	,269	,359

Дж.Гросстың «ERQ сауалнамасы» шкаласы бойынша: КР- когнитивті қайта бағалау, РЕ-экспрессияны басу; Д.В. «Эмоционалды интеллект» әдістемесінің шкаласы бойынша: МР-басқалардың эмоцияларын түсіну, МУ-басқалардың эмоцияларын басқару, VU-өз эмоцияларын басқару, VE-экспрессияны бақылау, VP-өз эмоцияларын түсіну, MEI-тұлғааралық эмоциялық интеллект (Басқалардың эмоцияларын түсіну+басқалардың эмоцияларын басқару), VEI- ішкі эмоционалды интеллект (Өз эмоцияларын басқару + экспрессияны бақылау + өз эмоцияларын түсіну), EP- өзінің және өзгелердің эмоцияларын түсіну қабілеті (басқа адамдардың эмоцияларын түсіну + өз эмоцияларын түсіну), UE- өзінің және басқалардың эмоцияларын басқару (басқалардың эмоцияларын басқару + өз эмоцияларын басқару +экспрессияны бақылау), OEI – жалпы эмоциялық интеллект Крускал-Уоллистің Н-өлшемі бойынша деректерді талдау нәтижесінде Д.В.Люсиннің эмоциялық интеллектінің әдістемесінің VU-өз эмоцияларын басқару көрсеткішінде елеулі айырмашылық анықталды.

Демек, Дж. Гросса және Д.В. Люсина сауалнамалары бойынша барлық басқа көрсеткіштерінің ұқсастығы туралы H_0 болжамы қабылданады, ал H_1 болжамының айырмашылықтары Д.В.Люсинаның әдістемесіндегі VU-өз эмоцияларын басқару бойынша 1-4 курс студенттері арасында айырмашылық көрніс берді.

Крускала-Уоллис критерийі бойынша орташа дәрежелер кестесінің талдауы бойынша 2 курс студенттері өз эмоцияларын жақсы басқара алатындығын дәлелдейді, ал 3 курста бұл көрсеткіш төмендейді және 4 курста көтерілетіндігі анықталды.

Бұл эксперименттік зерттеу жұмысы арқылы болашақ психологтардың эмоционалды интеллектілері анықталды, яғни студенттер 4 курсқа келгенде эмоционалды интеллектілері әлдеқайда жоғары көрсеткіш беретіндігі көрніс берді. Бұл олардың алатын білімдері мен оқу пәндері бойынша қалыптасқан дағдыларына байланысты. Алдағы уақытта бұл жүргізілген зерттеудің факторлық талдауын жүзеге асыру негізге алынып отыр, себебі болашақ психологтардың эмоционалды интеллектілеріне әсер етуші факторлардың жекеше көрсеткіштерін анықтау арқылы зерттеуіміздің болжамын жүзеге асырамыз деген пікірдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Изард К.Э. Психология эмоций / Перев. с англ. – СПб: Издательство «Питер», 1999 – 464 с.:ил. (Серия «Мастера психологии»).
2. Педагогика профессионального образования : учеб, пособие для студ. высш. учеб, заведений /Е. П. Белозерцев, А. Д. Гонеев, Г. Пашков; под ред. В. А. Сластенина. - 2-е изд., стер. - М.: Академия, 2006. - 368 с
3. Фрейд, З. Психопатология повседневной жизни /З. Фрейд. - М., 1925.
4. Алексеева Е.Е. Типологические особенности студентов психологических и педагогических специальностей // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. - 2009, - №4, - С. 207-212.
5. Леонтьев, А. Н. Психология образа [Текст] / А. Н. Леонтьев // Вести. Моек, ун-та. - Сер. 14: Психология. - 1979. - № 2. - С. 3-13.
6. Леонтьев, А.Н. Проблема деятельности в психологии / А. Н. Леонтьев // Вопросы философии. – 1972. – № 9. – С. 95–108.
7. Карандашев В.Н. Психология. Введение в профессию. М., 2003
8. Романова Е.С. 99 популярных профессий: психологический анализ и профессиограммы. - СПб., 2003.
9. Параскевова К.Г. Особенности личности помогающих специалистов с разным уровнем эмоционального интеллекта / К.Г. Параскевова // Вестник Одесского национального университета. – 2012. - № 8(20). С. 425-432.
10. Кобзарь А. И. Прикладная математическая статистика. – М.: Физматлит, 2006. – 466–468 с.

